QATAG‘ON QURBONLARINING HAYOTI VA FAOLIYATI

Abdullayeva Mushtariybonu
abdullayevamushtaribonu589@gmail.com
+998905678482
https://doi.org/10.5281/zenodo.23590568

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada O‘zbekistonda XX asr davomida yuz bergan siyosiy qatag‘onlar, ularning shakllanish sabablari va jamiyat hayotiga ta’siri hamda qatag‘on qurbonlarining hayoti va faoliyati yoritiladi. Unda, ayniqsa, milliy ziyolilar, ma’rifatparvarlar, adiblar va jamoat arboblarining xalqning ilmiy, madaniy va ma’naviy taraqqiyotidagi o‘rni tahlil qilinadi. Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho‘lpon, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi shaxslarning ilmiy-adabiy va ma’rifiy faoliyati, shuningdek, ularning siyosiy ta’qib va qatag‘onlarga uchrashi tarixiy jarayonlar bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda qatag‘onlarning milliy tafakkur, ta’lim, adabiyot va madaniyat rivojiga ta’siri shuningdek mustaqillik yillarida qatag‘on qurbonlari nomi va merosining qayta tiklanishi masalalariga ham e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: qatag‘on, siyosiy repressiya, qatag‘on qurbonlari, milliy ziyolilar, jadidchilik, ma’rifat, milliy tafakkur, tarixiy xotira, milliy meros, O‘zbekiston tarixi.

ABSTRACT

This article examines the political repressions that took place in Uzbekistan throughout the twentieth century, the causes of their emergence and development, their impact on society, and the lives and activities of the victims of repression. Particular attention is paid to the role of national intellectuals, educators, writers, and public figures in the scientific, cultural, and spiritual development of the Uzbek people. The scholarly, literary, and educational activities of such figures as Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho‘lpon, and Munavvarqori Abdurashidxonov, as well as their persecution and repression, are examined in connection with the historical processes of the period. The study also considers the impact of political repression on national thought, education, literature, and culture, as well as the restoration of the names and intellectual heritage of the victims of repression during the years of independence.

Keywords: repression, political repression, victims of repression, national intellectuals, Jadidism, education, national thought, historical memory, national heritage, history of Uzbekistan.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются политические репрессии, происходившие в Узбекистане на протяжении XX века, причины их возникновения и развития, их влияние на общественную жизнь, а также жизнь и деятельность жертв репрессий. Особое внимание уделяется роли национальной интеллигенции, просветителей, писателей и общественных деятелей в научном, культурном и духовном развитии узбекского народа. В статье рассматриваются научная, литературная и просветительская деятельность таких

деятелей, как Абдурауф Фитрат, Абдулла Кадыри, Абдулхамид Чулпан и Мунавваркори Абдурашидханов, а также их преследование и репрессирование в контексте исторических процессов того периода. Кроме того, исследуется влияние репрессий на развитие национального мышления, образования, литературы и культуры, а также вопросы восстановления имён и наследия жертв репрессий в годы независимости.

Ключевые слова: репрессии, политические репрессии, жертвы репрессий, национальная интеллигенция, джадидизм, просвещение, национальное мышление, историческая память, национальное наследие, история Узбекистана.

KIRISH

O‘zbekiston tarixida XX asrning birinchi yarmi siyosiy, ijtimoiy va ma’naviy jihatdan murakkab davrlardan biri hisoblanadi. Bu davrda jamiyat hayotida katta o‘zgarishlar yuz berib, davlat boshqaruvi va siyosiy nazoratning kuchayishi natijasida ko‘plab insonlar ta’qib va qatag‘onlarga duchor bo‘ldi. Ayniqsa, milliy ziyolilar, ma’rifatparvarlar, adiblar, olimlar va davlat arboblarining faoliyati siyosiy nazorat ostiga olindi. Shu sababli qatag‘on tarixini o‘rganishda faqat siyosiy voqealarning o‘zini emas, balki ushbu jarayon ta’sirida hayoti va faoliyati o‘zgargan insonlar taqdirini ham o‘rganish muhimdir.[1]

XX asr boshlarida Turkiston hududida jadidchilik harakati shakllanib, uning vakillari jamiyatni ilm-ma’rifat orqali rivojlantirishga intildilar. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy kabi ma’rifatparvarlar yangi usuldagi maktablar tashkil etish, zamonaviy bilimlarni ommalashtirish, milliy matbuotni rivojlantirish, adabiyot va madaniyatni yuksaltirishga katta e’tibor berdilar. Ularning faoliyatida xalqning savodxonligini oshirish, milliy ongni rivojlantirish va jamiyatni zamonaviy taraqqiyot yo‘liga olib chiqish kabi maqsadlar muhim o‘rin egallagan. Shu jihatdan qaraganda, keyinchalik qatag‘onga uchragan ko‘plab ziyolilarning faoliyati faqat siyosiy voqealar bilan emas, balki o‘z davrining ma’rifiy va madaniy taraqqiyoti bilan ham chambarchas bog‘liq bo‘lgan.

Biroq 1920-yillarning oxiri va 1930-yillarga kelib siyosiy muhitning keskinlashishi milliy ziyolilarga nisbatan bosimlarning kuchayishiga olib keldi. Ularni “millatchilik”, “aksilinqilobchilik”, “sovet hokimiyatiga qarshi faoliyat” kabi ayblovlar bilan ta’qib qilish holatlari kengaydi. Qatag‘on siyosati natijasida ilgari jamiyatning ma’rifiy va madaniy hayotida faol ishtirok etgan ko‘plab ziyolilar qamoqqa olindi, surgun qilindi yoki qatl etildi. Bu jarayon ayniqsa 1937–1938-yillarda o‘zining eng keskin bosqichiga yetdi.

1937-yil 30-iyulda SSSR Ichki ishlar xalq komissari N. Yejov tomonidan imzolangan 00447-sonli operativ buyruq siyosiy repressiyalarni keng miqyosda amalga oshirishga xizmat qilgan muhim hujjatlardan biri bo‘ldi. Ushbu buyruq asosida “antisovet elementlar” deb baholangan shaxslarni ommaviy ravishda hibsga olish va jazolash jarayoni kuchaytirildi. O‘zbekistonda ham ushbu repressiv siyosat keng ko‘lamda amalga oshirildi. 1937-yil 10-avgustdan 1938-yil 1-yanvargacha bo‘lgan davrda 10 700 kishi qamoqqa olingani, ulardan 3 613 nafari otishga, 7 087 nafari esa uzoq muddatli qamoq jazosiga hukm qilingani haqidagi ma’lumotlar qatag‘on siyosatining ko‘lamini ko‘rsatadi.[2]

Qatag‘onlarning eng katta zarbalaridan biri milliy ziyolilar qatlamiga berildi. Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho‘lpon, Munavvarqori Abdurashidxonov va boshqa ko‘plab ma’rifatparvarlar o‘zbek xalqining ilmiy, adabiy va madaniy rivojiga katta hissa qo‘shgan shaxslar edi. Masalan, Fitrat ilmiy va adabiy faoliyati bilan, Qodiriy o‘zbek

romanchiligining rivojiga qo‘shgan hissasi bilan, Cho‘lpon esa she’riyat, nasr va tarjimachilikdagi ijodi bilan ajralib turadi. Ularning qatag‘on qilinishi natijasida milliy madaniyat va ilmiy-ma’rifiy muhitning muhim vakillari yo‘qotildi.

Qatag‘on siyosatining ko‘lami O‘zbekistonning keyingi tarixiga ham chuqur ta’sir ko‘rsatdi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy saytida keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, 1937–1953-yillarda O‘zbekistonda 100 ming kishi qatag‘onga uchragan va ularning 13 ming nafari otib tashlangan. Faqat 1937–1938-yillardagi katta qatag‘on davrining o‘zida qariyb 7 ming vatandoshimizning otib tashlangani qayd etiladi.[3] Bu raqamlar qatag‘on jarayoni alohida shaxslar taqdiriga ta’sir qilgan hodisa bo‘lib qolmasdan, butun jamiyatning ijtimoiy va ma’naviy hayotiga ta’sir ko‘rsatganini ko‘rsatadi.

Qatag‘on qurbonlarining hayoti va faoliyatini o‘rganishning yana bir muhim tomoni shundaki, ularning merosi mustaqillik yillarida qayta tadqiq qilina boshladi. Avval siyosiy sabablar tufayli cheklangan yoki taqiqlangan ijodiy meros ilmiy jihatdan qayta ko‘rib chiqildi, ko‘plab ziyolilarning nomi tiklandi. 2024-yilda e’lon qilingan rasmiy ma’lumotda so‘nggi uch yil davomida 1 200 dan ziyod siyosiy qatag‘on qurbonining nomi oqlangani, shuningdek, ularning hayoti va faoliyatini o‘rganish bo‘yicha ilmiy izlanishlarni kengaytirish zarurligi qayd etilgan. Shu manbada 1938-yil 4–16-oktabr kunlari 507 nafar o‘zbekistonlik siyosiy mahbus ustidan hukm o‘qilgani va ular orasida Fitrat, Cho‘lpon hamda Abdulla Qodiriy kabi taniqli ziyolilar bo‘lgani ko‘rsatilgan.[4]

Shu sababli qatag‘on qurbonlarining hayoti va faoliyatini o‘rganish bugungi kunda nafaqat tarixiy voqealarni yodga olish, balki milliy ilm-fan, adabiyot, ma’rifat va madaniyat rivojiga hissa qo‘shgan shaxslarning haqiqiy o‘rnini aniqlash uchun ham muhimdir. Ularning hayot yo‘lini o‘rganish orqali o‘sha davr siyosiy muhitini, milliy ziyolilarning maqsad va faoliyatini hamda qatag‘onlarning jamiyat taraqqiyotiga ta’sirini yaxshiroq tushunish mumkin. Mustaqillik yillarida qatag‘on qurbonlari xotirasini tiklash, ularning nomlarini aniqlash va ilmiy merosini o‘rganish bo‘yicha olib borilayotgan ishlar ham ushbu mavzuning dolzarbligini ko‘rsatadi.

Mavzu bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda qatag‘on siyosatining turli jihatlariga e’tibor qaratilgan. Xususan, qatag‘on qurbonlarining hayoti va faoliyatini o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlarda siyosiy repressiyalarning milliy ziyolilar, adabiyot va madaniyat rivojiga ta’siri yoritilgan. Bobonazarov qatag‘on qurbonlari masalasini tarixiy xotira, milliy tafakkur va ma’naviy meros bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqib, Fitrat, Qodiriy, Cho‘lpon kabi ziyolilarning faoliyatiga alohida e’tibor qaratadi. Abdullaeva esa qatag‘on siyosatining mohiyati, uning jamiyatning turli qatlamlariga ta’siri va qatag‘on qurbonlari merosining tarixiy ahamiyatini tahlil qiladi. Shuningdek, qatag‘on qurbonlari haqida tayyorlangan boshqa tadqiqotlarda siyosiy repressiyalarning sabablari, milliy ziyolilarga qo‘yilgan siyosiy ayblovlar va qatag‘onlarning jamiyat hayotiga ta’siri masalalari yoritilgan.

Shunday qilib, ushbu maqolada qatag‘on qurbonlarining hayoti va faoliyati faqat siyosiy repressiyalar doirasida emas, balki ularning milliy ma’rifat, adabiyot, ilm-fan va madaniyat rivojidagi o‘rni bilan birgalikda ko‘rib chiqiladi. Bunday yondashuv qatag‘on siyosatining insonlar taqdiriga va jamiyatning ma’naviy hayotiga ko‘rsatgan ta’sirini yanada to‘liqroq tushunishga imkon beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda qatag‘on qurbonlarining hayoti va faoliyatini o‘rganishda tarixiylik, xolislik, tizimlilik va qiyosiy-tarixiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning manbaviy asosini qatag‘on siyosatiga oid tarixiy hujjatlar, arxiv materiallari, ilmiy maqolalar, monografiyalar hamda qatag‘on qurbonlarining hayoti va faoliyatiga bag‘ishlangan tadqiqotlar tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida, avvalo, qatag‘on siyosatining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tarixiylik tamoyili asosida ko‘rib chiqildi. Qatag‘on jarayonlarining jamiyatning turli qatlamlariga, ayniqsa, milliy ziyolilar faoliyatiga ta’siri tizimli yondashuv orqali tahlil qilindi. Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho‘lpon va Munavvarqori Abdurashidxonov kabi shaxslarning hayot yo‘li va faoliyatini o‘rganishda tarixiy-biografik yondashuvdan foydalanildi. Turli manbalarda keltirilgan ma’lumotlarni solishtirish orqali voqealarning mazmuni va tarixiy ahamiyati aniqlashtirildi. Shuningdek, tadqiqotda qatag‘onlarning milliy tafakkur, adabiyot, ta’lim va madaniyatga ta’siri hamda mustaqillik yillarida qatag‘on qurbonlari merosini tiklash jarayoni o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilindi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida o‘rganilgan manbalar O‘zbekistondagi siyosiy qatag‘onlarni faqat ma’lum bir davrda yuz bergan hodisa sifatida emas, balki sovet siyosiy tizimining markazlashuvi bilan bosqichma-bosqich kuchaygan jarayon sifatida ko‘rsatadi. Ayniqsa, 1920-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab milliy ziyolilar faoliyatiga nisbatan siyosiy bosim kuchayib, ularning qarashlari va faoliyati ustidan nazorat o‘rnatilgan. Bu jarayonda XX asr boshlarida shakllangan jadidchilik harakati alohida o‘rin tutgan. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat va Abdulla Avloniy kabi ma’rifatparvarlar yangi usuldagi maktablar tashkil etish, zamonaviy bilimlarni yoyish, milliy matbuot va madaniyatni rivojlantirishga hissa qo‘shgan.

Keyinchalik siyosiy vaziyatning keskinlashuvi natijasida milliy ziyolilarga nisbatan “millatchilik”, “aksilinqilobchilik” va “sovetlarga qarshi faoliyat” kabi siyosiy ayblovlar qo‘llanilgan. Ayrim hollarda shaxslarning real faoliyatidan ko‘ra, ularning siyosiy qarashlari yoki ularga nisbatan bildirilgan gumonlar jazolash uchun asos qilib olingan. Soxtalashtirilgan hujjatlar va majburan olingan ko‘rsatmalardan foydalanilgan holatlar ham qayd etilgan. 1937-yil 30-iyuldagi 00447-sonli operativ buyruq repressiyalarni yanada kengaytirgan. O‘zbekistonda ushbu operatsiya 1937-yil 10-avgustdan boshlangan bo‘lib, 1937-yil 10-avgustdan 1938-yil 1-yanvargacha 10 700 kishi qamoqqa olingan, ulardan 3 613 nafari otishga, 7 087 nafari esa 8–10 yil muddatga lager jazosiga hukm qilingan. Shu bilan birga, bu raqamlarni 1937–1953-yillardagi umumiy qatag‘on statistikasi bilan aralashtirmaslik kerak. Manbalarda ushbu davrda O‘zbekistonda 100 mingdan ziyod kishi qatag‘on siyosati qurboni bo‘lgani va 13 ming nafari otib tashlangani ham qayd etiladi.

Tadqiqot natijalari qatag‘onlar faqat davlat yoki siyosiy arboblar bilan cheklanmaganini ko‘rsatdi. Ular olimlar, adiblar, o‘qituvchilar, diniy ulamolar, harbiylar, ishchi va dehqonlarni ham qamrab olgan. Biroq milliy ziyolilarning ta’qib qilinishi alohida oqibatlarga ega bo‘lgan, chunki ular ta’lim, ilm-fan, adabiyot, matbuot va madaniyat rivojida faol ishtirok etgan. Ularning qamoqqa olinishi, qatl etilishi yoki ijodining cheklanishi natijasida ilmiy va ijodiy muhitning tabiiy davomiyligi buzilgan.

Qatag‘on qurbonlari orasida Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho‘lpon, Usmon Nosir va Munavvarqori Abdurashidxonovning hayoti va faoliyati alohida o‘rin tutadi. Fitrat adabiyotshunos, tilshunos, dramaturg, publitsist va ma’rifatparvar sifatida faoliyat yuritgan. 1923–1924-yillarda Moskvadagi Sharq tillari institutida ilmiy xodim bo‘lib ishlagan, keyinchalik Buxoro, Samarqand va Toshkentdagi ilmiy-ta’lim muassasalarida faoliyat olib borgan. U 1937-yil aprelida hibsga olinib, 1938-yil 4-oktabrda qatl etilgan va 1957-yilda oqlangan.

Abdulla Qodiriy o‘zbek romanchiligining rivojiga katta hissa qo‘shgan adib bo‘lib, uning “O‘tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon” asarlari muhim adabiy meros hisoblanadi. U 1937-yil 31-dekabrda hibsga olinib, 1938-yil 4-oktabrda qatl etilgan va 1957-yilda oqlangan. Abdulhamid Cho‘lpon esa she’riyat, nasr, dramaturgiya va tarjima sohalarida ijod qilib, o‘zbek adabiy tilining rivojiga hissa qo‘shgan. Usmon Nosir qisqa umr ko‘rganiga qaramay, o‘ziga xos she’riy uslub yaratgan ijodkor sifatida ajralib turadi. Munavvarqori Abdurashidxonov esa jadid maktablari va ma’rifat harakatining rivojida faol qatnashgan pedagog va ma’rifatparvar sifatida namoyon bo‘ladi. Qatag‘onlarning oqibatlari insonlarning shaxsiy taqdiri bilangina cheklanmagan. Ziyolilarning yo‘q qilinishi ilmiy va ijodiy maktablarning uzilishiga, ustoz-shogird an’analarining zaiflashishiga va ayrim ilmiy mavzularni erkin o‘rganish imkoniyatining kamayishiga olib kelgan. Qatag‘on qilingan ijodkorlarning asarlari ma’lum vaqt davomida nashrdan chiqarilgan yoki ilmiy-adabiy muomaladan chetlashtirilgan. Ma’rifatparvarlarning ta’qib qilinishi esa yangi usul maktablari, darsliklar va milliy ta’lim rivojida shakllangan jarayonning davomiyligiga ta’sir ko‘rsatgan. Bundan tashqari, qatag‘onlar oilalar hayotiga ham ta’sir qilib, ayrim oilalarning parokanda bo‘lishi va jamiyatda qo‘rquv hamda ishonchsizlik muhitining kuchayishiga sabab bo‘lgan.

Mustaqillik yillarida qatag‘on qurbonlarining hayoti va faoliyatini qayta o‘rganish, ularning nomlarini tiklash, asarlarini qayta nashr etish va arxiv hujjatlarini ilmiy muomalaga kiritish imkoniyati kengaydi. “Qatag‘on qurbonlari xotirasi” muzeyi va uning hududiy filiallari tarixiy xotirani saqlash va bu ma’lumotlarni keng jamoatchilikka yetkazishda muhim o‘rin egalladi. Shuningdek, qatag‘on qurbonlarini huquqiy jihatdan oqlash jarayonlari ularning tarixiy nomini tiklashga xizmat qildi. Umuman, tadqiqot natijalari qatag‘on tarixini uch jihatni birgalikda o‘rganish orqali to‘liqroq anglash mumkinligini ko‘rsatdi: qatag‘on siyosatining tarixiy-siyosiy sharoiti, qurbonlarning hayoti va faoliyati hamda ularning ilmiy, adabiy va ma’rifiy merosining keyingi taqdiri. Shu sababli qatag‘on qurbonlarini faqat statistik raqamlar orqali emas, balki ularning real hayoti, mehnati va jamiyat taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi bilan bog‘liq holda o‘rganish muhimdir.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari O‘zbekistondagi siyosiy qatag‘onlarni faqat 1937–1938-yillardagi ommaviy repressiyalar bilan izohlash yetarli emasligini ko‘rsatadi. Bu jarayon siyosiy markazlashuv, mafkuraviy nazorat va milliy ziyolilar faoliyatiga nisbatan bosimning kuchayishi bilan bog‘liq holda shakllangan. Shu sababli qatag‘on qurbonlarining taqdirini o‘rganishda ularning jazolanish sabablari bilan bir qatorda, qatag‘ongacha bo‘lgan ilmiy, adabiy va ma’rifiy faoliyatini ham hisobga olish muhim.

Fitrat, Qodiriy, Cho‘lpon, Usmon Nosir va Munavvarqori kabi shaxslarning faoliyati qatag‘onlarning jamiyat uchun faqat insoniy yo‘qotish emas, balki ilm-fan, ta’lim va madaniyat

rivojiga ham ta’sir ko‘rsatganini ko‘rsatadi. Ularning faoliyatining to‘xtatilishi ilmiy va ijodiy muhitning uzilishiga, ayrim asarlarning uzoq vaqt ilmiy-adabiy muomaladan chetda qolishiga sabab bo‘lgan.

Shu bilan birga, mustaqillik yillarida ularning nomlari va merosini qayta o‘rganish imkoniyati kengaydi. Demak, qatag‘on tarixini siyosiy jarayon, shaxsiy taqdir va milliy meros bilan bog‘liq holda o‘rganish ushbu davrning oqibatlarini yaxshiroq tushunishga imkon beradi.

XULOSA

Mazkur tadqiqotda O‘zbekistonda XX asrning birinchi yarmida amalga oshirilgan siyosiy qatag‘onlarning shakllanishi, kuchayishi va milliy ziyolilar hayotiga ta’siri o‘rganildi. Tadqiqot natijalari qatag‘onlarni faqat alohida shaxslarning jazolanishi bilan bog‘liq hodisa sifatida emas, balki jamiyatning siyosiy, ilmiy, adabiy, ma’rifiy va madaniy hayotiga ta’sir ko‘rsatgan murakkab tarixiy jarayon sifatida ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatdi.

1937–1938-yillardagi ommaviy repressiyalar qatag‘on siyosatining eng keskin bosqichlaridan biri bo‘lib, bu jarayonda jamiyatning turli qatlamlari, ayniqsa, milliy ziyolilar ta’qib qilingan. Fitrat, Qodiriy, Cho‘lpon, Usmon Nosir va Munavvarqori kabi shaxslarning hayoti va faoliyati qatag‘onlarning inson taqdiriga ta’sirini ko‘rsatish bilan birga, ularning ilm-fan, adabiyot, ta’lim va ma’rifat rivojiga qo‘shgan hissasini ham namoyon etadi.

Tadqiqotda qatag‘onlarning oqibatlari faqat insonlar hayoti bilan cheklanmaganligi aniqlandi. Ziyolilarning ta’qib qilinishi ilmiy va ijodiy maktablarning uzilishiga, ayrim asarlarning nashrdan chiqarilishiga hamda ma’rifiy qarashlarning avloddan avlodga uzatilishida uzilishlar yuzaga kelishiga ta’sir ko‘rsatgan. Mustaqillik yillarida qatag‘on qurbonlarining nomlarini tiklash, ularning asarlarini qayta nashr etish, arxiv hujjatlarini o‘rganish va tarixiy xotirani saqlash bo‘yicha imkoniyatlar kengaydi. Shu sababli kelgusidagi tadqiqotlarda arxiv hujjatlari, sud-tergov materiallari, shaxsiy yozishmalar va boshqa birlamchi manbalarni kengroq o‘rganish qatag‘on qurbonlarining hayoti va faoliyatini yanada to‘liq yoritishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bobonazarov, M. (2025). Qatag‘on qurbonlari. “Yurt faxri” ilmiy-amaliy ko‘rik tanlovi jurnalidan.
2. Abdullaeva F.A. (2026). Victims of repression: historical memory and national heritage Journal of law and historical research.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020, 31-avgust). Shavkat Mirziyoyev: Agar ular qatag‘on qilinmaganida, buyuk ishlarni amalga oshirgan bo‘lar edi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Rasmiy manba: president.uz
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2024, 31-avgust). Shavkat Mirziyoyev: Eng katta maktab, eng katta tarbiya – tarixning o‘zi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Rasmiy manba: president.uz
5. Xolikova, Z. (2025). Qatag‘on qurbonlari xotirasi – adolat va ozodlik ramzi. Научный импульс, 36(100), 205–211.
6. Harris, J. (2016). The great fear: Stalin’s terror of the 1930s. Oxford University Press.
7. Khalid, A. (1998). The politics of Muslim cultural reform: Jadidism in Central Asia. University of California Press.

8. Khalid, A. (2015). Making Uzbekistan: Nation, empire, and revolution in the early USSR. Cornell University Press.
9. Karimov, N. (1999). XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. O‘zbekiston.
10. Qosimov, B. (2002). Milliy uyg‘onish: Jasorat, ma’rifat, fidoyilik. Ma’naviyat.